

Az inkluzív kutatási módszerek meta-szintű vizsgálata

Heiszer Katalin – Katona Vanda – Sándor Anikó – Schnellbach Máté – Sikó Dóra*

A tanulmányban bemutatott kutatás az inkluzív módszertan meta-szintű vizsgálata. Célja e módszertan működésének megismerése és jövőjének vizsgálata hátrányos helyzetű emberek csoportjainak esetén. A munka során Delphi-módszert alkalmazva kvalitatív előrejelzés készült az inkluzív kutatások terén jártas, vagy releváns tudással rendelkező szakemberek és a vizsgált csoportokhoz tartozó érintett személyek bevonásával. A visszacsatolásos kérdőív technikája lehetőséget teremtett, hogy a megkérdezett személyek a kutatási eszköz alakítói legyenek. A Delphi-kutatás második szakaszában az első kör eredményeit figyelembe véve alakult ki a vizsgálat Likert-skálás mérőeszköze. A kutatási program tudományos hozadéka, hogy megalapozza az inkluzív kutatási módszerek a hátrányos helyzetű, elsősorban fogyatékkal élő csoportok körében történő használatát, és aggregálja az ezen a területen eddig felhalmozott tudást.

Kulcsszavak: inkluzív kutatás, participatív kutatás, Delphi-módszer, hátrányos helyzet, fogyatékoság, empowerment

A kutatás indokoltsága

Kutatásunk az inkluzív módszertant egyfajta metakutatás keretében vizsgálja. Inkluzívnak nevezzük azokat a kutatásokat, amelyekben szakértőként vesznek részt olyan személyek, akik közvetlenül érintettek a kutatás témáját illetően.¹ A bevonás kutatásonként különböző mértékű, és különböző módszerek alkalmazása lehetséges, a hangsúly a demokratikus szemléleten van. Hazánkban az inkluzív kutatásoknak nincs jelentős hagyománya, inkább elszórt, szigetszerű alkalmazása jellemző. Mégis találunk olyan kezdeményezéseket, melyek a módszer elterjedéséhez, az érintettek kutatási és fejlesztési folyamatba való bevonásához nagyban hozzájárulnak. Ilyen az *ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán* zajlott *BaBe-kutatás*, mely során a frissen bevezetett Bologna-típusú képzés pedagógiai BA szakját vizsgálták kutatók az érintett hallgatók bevonásával (Vámos és Lénárd, 2012). Szakdolgozat és sikeres OTDK dolgozat is készült participatív kutatási módszerrel az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógynevelési Karon, Williams szindrómás fiatalok bevonásával (Heiszer, 2010). Említhetjük még a sajtószentpéteri photovoice projektet (Harper, 2009), továbbá olyan kezdeményezéseket, mint a *Pszichiátriai Érdekvédelmi Fórum*, a *Hétes Alkotótábor*, vagy a „8ker+én” photovoice program.

Jelen kutatás szemléleti kerete a fogyatékoságtudományi (Disability Studies) megközelítés, annak multidiszciplináris, komplex, mozgalmi és emberközpontú felfogása miatt (Nagy et al., 2009). Fontosnak tartottuk feltérképezni az inkluzív kutatások jellemzőit, az ezzel kapcsolatos véleményeket, illetve a módszer jövőjét a különböző oldalról érintett személyek bevonásának tükrében. Fogyatékoságtudományi elkötelezettségünk mel-

* Heiszer Katalin: Magyar Williams Szindróma Társaság, szakmai asszisztens; ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató. E-mail cím: katalin.heiszer@gmail.com; Katona Vanda: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, doktorjelölt; ELTE BGGYK, tanársegéd. E-mail cím: katona.vanda@barczy.elte.hu; Sándor Anikó: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató; ELTE-BGGYK, óraadó. E-mail cím: sandor.aniko@barczy.elte.hu; Schnellbach Máté: Neveléstudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató. E-mail cím: schnellbach.mate@gmail.com; Sikó Dóra: Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet, kutató-elemző; ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató. E-mail cím: siko.dora@ofi.hu. A kutatást a szerzők alkotta Mesély Munkacsoport (www.mesely.hu) az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskolája pályázatának finanszírozásával végezte.

1. A tanulmányban az *inkluzív kutatás* kifejezést használjuk, mert ez magában foglalja mind a participatív, mind az emancipatív kutatásokat.

lett kiterjesztettük kutatásunkat más hátrányos helyzetű csoportokra is.² Az inkluzív kutatások terén jártas, vagy releváns szakértelemmel rendelkező személyek, valamint hangsúlyosan a hátrányos helyzetű csoportok bevonásával, Delphi-módszerrel kvalitatív előrejelzést kezdeményeztünk. A kutatási programunk által az inkluzív kutatási módszerről, – amely egy rendkívül újszerű, módszertanilag több ponton nehezített, előre kidolgozott sé mákkal nem rendelkező terület –, olyan információkat tudunk meg, amelyekre a későbbi kutatások is támaszkodhatnak, akár technikák, javaslatok, standardok ismertetése által.

Elméleti alapok

A hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó emberek bevonásával készülő kutatások a módszertani szakirodalomban többféle megnevezéssel jelennek meg. Mindenekelőtt körüljárjuk ezeket a különböző fogalmakat, és leírjuk, hogy a kutatás során, ezek közül melyiket használjuk és miért.

A participatív és emancipatív kutatási módszer új megoldásokat jelent a hátrányos helyzetű csoportok vizsgálatában, mivel a vizsgált személyek aktív résztvevőkként jelennek meg a „Semmit rólunk, nélkülünk!”-elv (Charlton, 2000) alapján. Fontos tényezője az empowerment, az elnyomott csoportokhoz tartozó személyek hatalommal való felruházása. Participatív kutatások során a kutatók között vannak hátrányos helyzetű emberek is, míg az emancipatív kutatások során a kutatást teljes egészében hátrányos helyzetű személyek végzik (Marton és Könczei, 2009). Különböző tudományágak képviselői különféle elnevezésekkel és definíciókkal illetik azokat a kutatásokat, melyekben aktívan részt vesznek azon csoportokhoz tartozó személyek, amelyek közvetlenül érintettek a kutatási kérdésben. Néhány példa: részvételi alapú tanulás és cselekvés (participatory learning and action), kooperatív kutatás (cooperative inquiry) (Reason, 1994), akciótudomány (action science) (Argyris és Schön, 1978), puha rendszer-módszertan (soft system methodology) (Checkland, 1991; Peckham és Sriskandarajah, 2005), akció-tanulás (action learning) (Gelei, 2002), valamint a részvételi akciókutatás (Reason és Bradbury, 2008; idézi McIntyre, 2008). A megközelítések és módszerek közös sajátossága, hogy alkalmazásuk során a kutató hosszabb időt tölt el egy adott közösségben, személyes szinten kerül velük kapcsolatba és a szereplők intenzív, interaktív tanulási folyamatban vesznek részt (Bodorkós, 2010. 27.). Kulturális, területi és nyelvi szinten is változnak az elnevezések: participatív, participatorikus, inkluzív, emancipatív, emancipatorikus, participatív, vagy részvételi akciókutatás, akciókutatás. Tanulmányunkban és a kutatásban az inkluzív kutatás elnevezést alkalmazzuk és a következőkben bővebben kifejtjük, hogy mit értünk alatta.

Az inkluzív kutatásba beletartoznak a participatív és az emancipatív kutatások attól függően, hogy milyen mértékű az érintett személyek részvétele. Az emancipatív kutatások során marginalizált csoportok képviselői maguk végeznek kutatást a csoportjuk marginalizációjával kapcsolatban, ők azok, akik irányítják a kutatás egész folyamatát és a kutatás egy eszköz arra, hogy javítsa a marginalizált csoportokhoz tartozó emberek életét (Zarb, 1992). Ezeknek a kutatásoknak érdekérvényesítő, felemelő szerepük van. Az emancipatív elv lényege, hogy az ismeretek ne csak megszülessenek, hanem mindenki számára hozzáférhetővé is váljanak. Céljuk a kisebbség és a többség közötti korlátok lebontása, a marginalizált csoportokhoz tartozó személyek tudás általi hatalommal való felruházása (empowerment) és a kutatói szerephez való hozzásegítése (Barnes, 2009). Fontos, hogy a kutatások gyakorlatiasak és hasznosak legyenek, illetve az eredmények ne csak egy bizonyos társadalmi rétegnek szóljanak, hanem mindenki számára hozzáférhetőek legyenek. A participatív kutatásokban az érintett személyek, mint saját életüknek szakértői, egyenrangú félként vesznek részt kutatói végzettséggel rendelkező szakemberekkel közösen. Olyan kvalitatív módszerekből erednek ezek, melyeknek célja az érintett személyeknek visszajel-

2. A szóismétlés elkerülése érdekében a hátrányos helyzetű jelző szinonimájaként használjuk az érintett és marginalizált fogalmakat is, valamint helyenként a konkrét csoportot jelölő fogalmat (pl. fogyatékosággal élő).

zést adni, felfedezni és megbeszélni az egyes nézeteket, véleményeket, érzéseket és tapasztalatokat. Maguk az érintett személyek lehetnek befolyással a szakmai közéletre, a döntéshozókra és a gyakorlatra. A participatív és emancipatív kutatásokra egyaránt jellemző a hierarchikus tervezés, kivitelezés és értékelés felszámolása (*French és Swain, 2004*). *Chambers* (1986) szerint ezek nem is annyira kutatási módszerek minősülnek, mint inkább új paradigmának: fogalmak, értékek és cselekvések koherens mintázata, amely alkalmas a széleskörű alkalmazásra. Ezeknek a legfőbb célja mindenkit bevonni a kutatás egész folyamatába, a tervezéstől a megvalósításra át, az eredmények kiértékeléséig. Ezekben a kutatásokban rendkívül fontosak a társas viszonyok, a kutatók közötti kapcsolat és a kölcsönös elköteleződés (*Walmsley, 2004*).

Az inkluzív kutatások története a 60-as évek mozgalmi tevékenységétől, gyakorlatban pedig a 70-es évektől datálódik. Hazánkban a neveléstudomány területén *Vámos* (2012, 2013) írt összefoglaló cikket az akciókutatásról, a fogyatékoságtudomány területén pedig *Marton és Könczei* (2009) írtak először részletesebben a participatív és emancipatív kutatásokról.

Az inkluzív kutatások módszertana

Az inkluzív kutatások sajátossága, hogy módszerei kiválasztását és a felhasználásuk pontos mikéntjét a kutatási kérdésen kívül a kutatásban résztvevő személyek jellemzői is befolyásolják. A módszerek alkalmazásának sikeressége fontosabb a szigorú módszertani szabályok betartásánál (*Walmsley és Johnson, 2003; French és Swain, 2004; Nind, 2008*). Bár egyetlen adatgyűjtési módszert sem zár ki a marginalizált csoportok képviselőivel végzett kutatás, sajátos módon a legfőbb cél a tudományos nyelvezet és a közérthetőség áthidalása, valamint a módszernek az adott csoport és téma jellegzetességeire való adaptálása. A kommunikációs nehézségek kompenzálása történhet egy olyan személy részvételével, aki jól ismeri az adott résztvevőt, és/vagy alternatív, augmentatív kommunikációs eszközökkel, szimbolikus rendszerekkel, képekkel, technikai berendezésekkel, fotóinterjú alkalmazásával stb.

A marginalizált csoportokkal való közös kutatásoknak a gyenge pontját mindig is az adatelemzés és az eredmények megosztása jelentette. Még mindig nem gyakoriak azok a példák, amelyek arra a kérdésre adnának választ, hogyan lehet például az intellektuális fogyatékosággal élő embereket bevonni az adatelemzésbe. A szakirodalmak és a saját kutatási tapasztalataink is azt mutatják, hogy a résztvevőket kevésbé érdekli az elméletgyártás és a kutatások elméleti hozadéka, azonban több példát találunk inkluzív kutatásokra, ahol a résztvevőket az adatelemzés fázisába is bevonták (*Nind, 2008*), intellektuális fogyatékoság esetén is (*Walmsley és Johnson, 2003*). Az eredmények megosztásánál is fontos szempont a reciprocitás, valamint, hogy az eredmények jelentős hozadékkal szolgáljanak a résztvevők számára. Mindenféleképpen fontos megfelelően érthető visszajelzést készíteni a résztvevőknek, illetve a többi személynek is, akit érint a kutatás. Ez lehet egy audiovizuális felvétel, vagy egy nyomtatott, illusztrált összefoglaló a folyamatról és a legfontosabb eredményekről. A publikáció általában akadémikusi feladat, hiszen nekik van hozzáférésük a számítógépes programokhoz, a konferenciákról szóló információkhoz és ők értik meg leginkább a kutatásokkal kapcsolatos visszajelzéseket. Találunk azonban olyan példát, amikor az intellektuális fogyatékosággal élő résztvevő személyek és a kutatók közösen készítettek előadást, vagy írtak cikket a kutatásról (*Chapman és McNulty, 2004*).

Kutatásetika

Mivel az inkluzív kutatások során kiemelt szempont a hatalmi viszonyok kritikus reflexiója, felvetődhetnek olyan etikai szempontok, melyek nem inkluzív kutatások esetén kevésbé nyilvánvalóan jelennek meg. Ehhez a kutatóknak fel kell ismerniük és szembe kell nézniük azzal, hogy a részvételi és önrendelkezési paradigma olyan kihívások elé állítja őket, melyeket nehéz az akadémiai világ által elvárt célokkal párhuzamosan kezelni (*Stalker, 1998*). A továbbiakban, a teljesség igénye nélkül néhány olyan dilemmára világítunk rá, melyek felmerülhetnek inkluzív kutatások során.

Az inkluzív kutatásokban potenciálisan bárki részt vehet kutatótársként, aki marginalizált csoport tagja, de az akadémikusoknak azt is tiszteletben kell tartaniuk, ha valaki ezt nem szeretné, hiszen mindenkinek joga van a vizsgálatnak nem alávetett élethez (*Swain, Heyman és Gillman, 1998*). Különösen azért, mert a résztvevők gyakran intim, privátszférát érintő kérdésekről beszélnek a kutatóval. Az egyenrangú viszony és a reciprocitás fenntartása érdekében biztosítani és bátorítani kell a megkérdezett személyeket arra, hogy ők is feltehessék kérdéseiket a kutatónak hasonló témában (*McCarthy, 1998*). Annak érdekében, hogy lehetőség nyíljon a részvétel megtagadására, szükséges a tájékozott beleegyezés olyan formáját választani, ami megfelel az érintett személy kommunikációjának. A beleegyezés vagy a részvétel megtagadása videó, kép, hangfelvétel, rajz, vagy bármilyen egyéb csatornán keresztül is megvalósulhat. A résztvevők beleegyezési képessége soha nem képezheti vizsgálat, mérés tárgyát, mert az emberi mivolt velejárója, hogy mindenki képes a saját életét érintő kérdésekben választani. A folyamatot befolyásolhatja azonban több olyan szempont, ami az eleve fennálló alávetett helyzetből, másfelől a kutatás során létrejövő hierarchikus viszonyokból fakad:

1. a személy mindenre igent mond a szocializációjából kifolyólag,
2. a kutató hierarchikus viszonyban van a személlyel,
3. a kutató baráti viszonyban van a személlyel, vagy valamilyen neki nyújtott szolgáltatáshoz kötődik,
4. a kutató nonverbális (vagy akár más, direkt módon) csatornán keresztül kommunikálja az elvárt választ (*Informed Consent for Persons with Intellectual Disabilities, é. n.*).

A kutató felelőssége, hogy ezekben a helyzetekben is törekedjen a hatalmi viszonyok kiegyenlítésére. Előfordulhatnak szituációk, melyekben a kezdetben említett alapvető, egyezményes szabályok megkérdőjeleződnek, különösen olyan személyek esetén, akik intellektuális fogyatékossgal élnek, és kommunikációjuk elsősorban nem verbális úton valósul meg. A kutatónak lehet egyfajta érdekképviseelői szerepe (*Theunissen, 2012*) abban az esetben, ha például a vizsgálatba bevont személyt ért abúzusról értesül. Ilyenkor a titoktartás kérdésessé válhat, és szükségessé válhat harmadik résztvevő bevonása a döntési helyzetbe (*Swain, Heyman és Gillman, 1998*). Jelen kutatás során, a fenti szempontokat is figyelembe véve, irányadó volt a '*Kutatásetikai Alapvetés a Fogyatékossgtudományhoz*' című vitairat.³

A kutatás

Módszertan

Jelen vizsgálat egy kétfordulós Delphi-kutatásra épül, mely módszer lehetőséget nyújt szűkebb vagy szélesebb rétegek véleményének, jövőképeinek, illetve elvárásainak feltárására egy meghatározott témakörben. A módszer lényege, hogy esetünkben az inkluzív kutatás sikertényezőit, lehetséges jövőjét szakmailag és/vagy személyesen érintett csoportok segítségével jósoljuk meg. Bizonyos értelemben a módszer egy kontrollált vitának is

3. http://www.barcsi.elte.hu/letoltesek/documents/szm/Kutatasetikai_elvek_10.pdf Utolsó letöltés: 2014. február 26.

tekinthető. A Delphi technikája biztosítja a strukturált kommunikációt, amelynek keretében az adott téma részletes megismerése válik lehetővé a résztvevő csoportok vitáján keresztül (Gordon, 1994; Stitt-Gohdes és Crews, 2004). Mivel az inkluzív kutatás témaköre kevésbé ismert, és a véleményekkel kapcsolatban nem volt előzetes tudásunk, mindenképpen egy nyitott kérdezői technikára volt szükségünk, amire a Delphi-módszer kiváló lehetőséget teremt. Alkalmazásával egy adott (gyakran elfoglalt) szakértői csoport elérése lehetővé válik egy online felületen keresztül, valamint a széles nyilvánosság véleményének feltérképezésére is alkalmas. Mivel hátrányos helyzetű csoportok tagjainak és különböző szakembereknek a véleményére egyaránt kíváncsiak voltunk, így a résztvevők egymás közötti anonimitása feloldotta az esetleges „rejtve maradt hangokat”.

A jövőkutatásoknak három fő, egymással szorosan összefüggő sajátossága a jövőorientáltság, a participativitás, és az interaktivitás. Ahhoz, hogy egy társadalmi csoportot jövőorientáltnak nevezhessünk, elengedhetetlen, hogy az érintettek részt vegyenek a döntési folyamatokban. Az interakció a kulcsa lehet az együttműködésnek. Lényeges, hogy a jövővel kapcsolatos gondolkodásban minden érintett személy részt vegyen egymással interakcióba lépve, majd következő lépésként hatással legyenek a folyamatokra (Nováky, 2011). A Delphi-módszer kiválóan alkalmas e három elem összefűzésére. Jelen esetben az inkluzív kutatásokban a kutatói és résztvevői oldalról egyaránt érintettek véleményének összevetésére nyílik lehetőség, amely alapot nyújt a kutatás jövőbeli alkalmazásának gyakorlati megvalósításához.

Kutatásunkban a visszacsatolásos kérdőív technikáját használtuk: az első kérdőív kiküldése után a beérkezett válaszok alapján készült egy szintetizált állításokat felsorakoztató kérdéssor, majd ez újra kiküldésre került a bevont csoport tagjainak, illetve különböző csatornákon nyilvánosan is hozzáférhetőek voltak a kérdések. Ez utóbbit a szakirodalom Public Delphi-nek nevezi. Ez a módszer lehetőséget teremt arra, hogy az érintett személyek a kutatás folyamatának alakítói legyenek. Bizonyos esetekben, például intellektuális fogyatékossággal élő embereknél az önkitöltős kérdőív nem bizonyul hatékony kérdezői módnak. Annak érdekében, hogy ennek a csoportnak a véleménye is hangot kapjon, a személyes kérdezőt választottuk, könnyen érthető kérdésekkel, strukturált interjú keretében.

A kutatás kiindulópontja az volt, hogy az inkluzív kutatásokra szükség van, épp ezért az első szakaszban használt kérdőív csak arra vonatkozott, hogy milyen módon megvalósítandó, és hogy mit várhatunk a módszer alkalmazásától. A módszer általános hasznosságát nem kérdőjelezi meg maga a kérdőív, de volt olyan kitöltőnk, aki ezt megtette.

A kutatás első szakaszában használt, nyílt végű kérdések a következők:

1. Mit gondol, mi az elvárása a különböző, hátrányosan megkülönböztetett egyéneknek általában a kutatásokkal kapcsolatban?
2. Ön szerint miért van szükség inkluzív kutatásokra?
3. Mit gondol, mi a célja az inkluzív kutatásoknak?
4. Ön szerint mitől lehet sikeres egy inkluzív kutatás?
5. Mit gondol, mik az inkluzív kutatás nehézségei, veszélyei?
6. Milyen létező gyakorlatokról, kezdeményezésekről tud Ön az inkluzív kutatások terén külföldön?
7. Milyen létező gyakorlatokról, kezdeményezésekről tud Ön az inkluzív kutatások terén hazánkban?
8. Mit gondol, hogyan alakul az inkluzív kutatások jövője hazánkban?

A Delphi-kutatás második szakaszában az első szakasz nyitott kérdéseiből beérkező válaszok alapján állításokat fogalmaztunk meg az inkluzív kutatással kapcsolatban. Ezeket az állításokat egy ötfokozatú Likert-skálán kellett értékelniük a válaszadóknak. A 40 elemből álló állítások kitért az inkluzív módszertan hasznára, a benne

rejlő lehetőségekre, veszélyekre, a vele szembeni elvárásra, a professzionális kutatóval szembeni elvárásokra, és a marginalizált csoporthoz tartozó kutató ideális szerepére.

Minta és részvétel

A Delphi-kérdőív első körének kiküldéséhez olyan személyeket gyűjtöttünk össze, akiknek tudása és szaktudása fontos lehet számunkra a téma megismerésében. A kutatás során szakértői mintavételt alkalmaztunk, mivel nem áll rendelkezésre a teljes populációt leíró lista, illetve nem is célunk az erre való általánosítás. Így a mintába kerülés kritériumának alapját a releváns téma és a kutatás célja szempontjából határoztuk meg. Egyik oldalról az inkluzív kutatások lehetséges érintett résztvevői, hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyek kerültek be, a másik oldalról pedig olyan kutatók, akik számára az inkluzív kutatás egy lehetséges irány, mivel hátrányos helyzetű csoportok tagjaival kapcsolatban végeznek kutatásokat. Így az inkluzív kutatások potenciális célközönségének véleményét térképeztük fel, először nyitott kérdéseinkkel. Az önkitöltős kérdőívet összesen 109 fő részére küldtük ki online formában. Az ilyen válaszadási lehetőségeknek az lehet az előnye a személyes lekérdezéssel szemben, hogy a kutatók befolyása kisebb mértékű a válaszokra. Viszont hátránya lehet a nagyobb arányú válaszmegtagadás, mivel nincs jelen a személyes kontroll. Emellett az online kérdőíveknel is felfedezhető több előny, hátrány, illetve erősség, gyengeség. Hátrányként szokták még megjelölni, hogy csak a rendszeres számítógép- és internet-felhasználók körét lehet elérni vele. Jelen esetben a kutatók elérésénél ez nem jelent problémát, hiszen náluk ez egy mindennaposan használt csatorna. Bizonyos hátrányos helyzetű csoportok tagjai esetében viszont ez komoly hátrányt jelentett, amit viszont a jelen kutatásban nem volt lehetőségünk áthidalni. A kutatás második szakaszában szintén online kérdezési módot alkalmaztunk, viszont ebben a szakaszban az első körben felkeresett válaszadóknak küldött levelek mellett nyilvánossá tettük a kérdőívet különböző közösségi csatornákon keresztül.

A lekérdezés első körében harminc személyt értünk el kérdőíves formában, és egy főt interjú keretében. A válaszadóktól nem kértünk semmilyen, szerepeikre vonatkozó információt, de válaszaik egy részéből jó közelítéssel látható, hogy ők maguk kutatók, pedagógusok, segítő szakemberek, vagy hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó személyek-e. Válaszóink többsége kutató volt, de reprezentálták magukat más szerepben dolgozó és élő személyek is. Mivel a kutatás e szakaszában a cél a lehető legszélesebb vélemény- és tudásspektrum elérése volt, és nem volt célunk a társadalom vagy egy csoport véleményének megismerése; a minta kiválasztásakor a sokszínűség volt az elsődleges szempont, a reprezentativitásra nem törekedtünk.

A kutatás második körében 254 válasz érkezett be. Az első kör válaszadói közül tizenhárom fő töltötte ki a második, Likert-skálára épülő kérdőívet. Az elért személyek nagyban segítették a széleskörű terjesztést, hiszen közvetlenül csupán ötvenhárom főhöz juttatta el a kutatócsoportunk a kérdőívvel kapcsolatos felhívást. Válaszóink további húsz kitöltőhöz juttatták el személyesen (például e-mailben) a kérdőívet, valamint különböző levelezőlistákon és fórumokon való megosztással száznál is több válaszadóhoz értek el a kérdések. A kitöltőknek lehetősége volt megjelölni hét különböző, a kutatásunk témájával kapcsolatba hozható szerepet, egyszerre akár többet is. Ezek az adott szerepet maguknak valló személyek számának sorrendjében a következők:

1. Segítő szakember (N=112)
2. Segítő szakmát tanuló hallgató (N=89)
3. Pedagógus (N=83)
4. Pedagógushallgató (N=55)
5. Hátrányosan megkülönböztetett csoport tagja (N=41)
6. Kutató (N=36)

7. Kutatói Pályára készülő hallgató (N=22)

Eredmények

Véleménymintázatok

A *Delphi-kutatás második szakaszának* állításait az 1. szakasz nyitott kérdéseinek elemzése után alakítottuk ki. Az így megfogalmazott állításokat egy újabb kiküldés után a kitöltők egy szélesebb köre értékelte aszerint Likert-skálán, hogy azokkal mennyire ért egyet. A beérkezett válaszok mennyisége (N=254) azt tette lehetővé, hogy statisztikai módszerekkel vizsgáljuk az inkluzív kutatással kapcsolatos véleményekre jellemző mintázatokat. A beérkezett válaszok klaszterelemzése nyomán a 40 állítás közül 32-t sikerült 6 darab, jól leírható klaszterbe sorolni. Az elemzés további lépéseiben, amikor az egyes válaszadói csoportok sajátos nézeteit kerestük, az elemzés alapja már nem egy-egy állítás, hanem a klaszterekhez tartozó érték (a klaszterhez tartozó állítások értékeléseinek átlaga) volt.

Ezeknek a klasztereknek az elnevezése és a hozzájuk tartozó állítások a következők:⁴

A klaszter elnevezése	A klaszterhez kapcsolódó állítások
Bevonás a kutatásba	<p>28: Az inkluzív kutatásokban a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók vegyenek részt a probléma megfogalmazásában.</p> <p>29: Az inkluzív kutatásokban a hátrányosan megkülönböztetett csoportokhoz tartozó kutatók, vegyenek részt a kutatás megtervezésében.</p> <p>30: Az inkluzív kutatásokban a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók vegyenek részt a kutatás végrehajtásában.</p> <p>31: Az inkluzív kutatásokban a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók vegyenek részt a következtetések megfogalmazásában.</p> <p>32: Az inkluzív kutatásokban a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók vegyenek részt az eredmények terjesztésében.</p>
Az egyenrangúság gyakorlata és kultúrája	<p>5: Az inkluzív kutatásoknak legyen célja, hogy a többségi társadalom reális képet kapjon egy hátrányosan megkülönböztetett csoport helyzetéről.</p> <p>11: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutató maga is elhivatott a kutatás céljának megvalósításában.</p> <p>12: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha a kutató kellő alázattal és demokratikus módon viselkedik a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatóval.</p> <p>14: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatókat megfelelően felkészítik a kutatásban való részvételre.</p>

4. Az egy klaszterbe tartozó változók közti lineáris korreláció szignifikancia szintje minden esetben magasabb, mint 99%.

	<p>15: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha a kutatói szerepek megfelelően vannak definiálva.</p> <p>16: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha jól érvényesül az interdiszciplinaritás, több tudományág szemszöge jelenik meg egymás mellett.</p> <p>19: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha a kutatás során biztosított az akadálymentes kommunikáció.</p> <p>23: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha kialakul a bizalom a kutatók és a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók között.</p>
Akadémiai tudományosság	<p>8: Az inkluzív kutatás akkor sikeres, ha eredményei széles körben elérhetőek.</p> <p>9: Az inkluzív kutatásoknak meg kell felelniük az akadémiai kutatások módszertani elvárásainak.</p> <p>10: Az inkluzív kutatásokban kvalitatív és kvantitatív módszereket is alkalmazni kell.</p>
Empowerment	<p>33: Az inkluzív kutatás változást kell, hogy hozzon hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók életében.</p> <p>34: Az inkluzív kutatások eredményeit a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutató aktív részvétele teszi érvényessé.</p> <p>35: Az inkluzív kutatások haszna, hogy azok növelik a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók önérvényesítésre való képességét.</p> <p>38: Az inkluzív kutatások haszna, hogy a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók kapcsolati hálóját erősödik.</p> <p>39: Az inkluzív kutatások haszna, hogy a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutató identitástudata erősödik.</p> <p>40: Az inkluzív kutatások haszna, hogy a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutató új képességekkel gazdagodik.</p>
Társadalom fejlődése	<p>6: Az inkluzív kutatások hatására meg fognak szűnni a hátrányosan megkülönböztetett csoportokkal kapcsolatos sztereotípiák.</p> <p>7: Az inkluzív kutatások hatására a hátrányosan megkülönböztetett csoport fogalomhasználata bekerül a tudomány fogalomrendszerébe.</p>
Öncélúság	<p>24: Az inkluzív kutatások során fontos a kutató és a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutató közti barátság.</p> <p>36: Az inkluzív kutatások haszna, hogy a kutatók általa biztosítják tudományos karrierjüket.</p> <p>37: Az inkluzív kutatás jelenleg egy divatos irányzat.</p>

Az egyes klaszterek értékelései között helyenként markáns eltérések tapasztalhatóak.⁵ A *bevonás a kutatásban* és az *akadémiai tudományosság* szempontja egyformán fontos válaszadóink szerint, ezekhez képest az *egyenrangúság kultúrája és gyakorlata* kevésbé magasra értékelt. A kutatás azt mutatta, hogy kitöltőink inkább érzik hasznosnak a marginalizált csoport szempontjából az inkluzív kutatást, mintsem hogy a többségi társadalom fejlődésének lehetőségét látnák benne. Alább látni fogjuk, hogy kirajzolódik egyetlen markáns csoport, aki a társadalom fejlődését is nagy lehetőségnek látja az inkluzív kutatások kapcsán.

Izgalmas, és a kategóriamentesség nézőpontját erősítő jelenség, hogy a kilenc felvett háttérváltozó, címke alig differenciál az így kialakított klaszterek értékelését tekintve.⁶ Az egyes csoportokhoz tartozó személyek a legtöbb szempont mentén egymáshoz hasonló módon gondolkodnak az inkluzív kutatásokról, és csak egyes pontokon rendelkeznek sajátos nézőponttal.

A segítő szakemberek inkluzív kutatással kapcsolatos véleménye semmiben sem különbözik a komplementer csoport véleményétől. A segítő szakembernek készülő hallgatók esetében érdekes, hogy azok az átlagnál kevésbé bíznak az inkluzív kutatások társadalomfejlesztő hatásában. A pedagógusok és a pedagógushallgatók inkluzív kutatásokkal kapcsolatos vélekedései egyáltalán nem különböznek a többi kitöltő véleményétől. Az inkluzív kutatások jövőjével kapcsolatban biztató, hogy a magukat kutatónak valló kitöltők sokkal kevésbé tartják a módszerben rejlő veszélynek az öncélúságot mint azok, akik nem kutatnak. A kutatói pályára készülő hallgatók emellett nagyobb súllyal jelenítik meg az empowerment szempontját és a társadalom kutatások nyomán bekövetkező fejlődésének lehetőségét is. Ez a gondolkodásbeli mintázat nem magyarázható a mintaválasztásunkkal, vagyis azzal, hogy nagyobb hatékonysággal értünk volna el olyan kutatókat, akik már rendelkeznek gyakorlattal az inkluzív kutatások terén is. Ez a szempont ugyanis – az ilyen területen szerzett tapasztalat – nem differenciál a kitöltők különböző csoportjai között. A társadalom befogadóbbá tétele melletti erős érv lehet, hogy kitöltőink között azok a személyek, akik saját válaszuk szerint nincsenek kapcsolatban semmilyen hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó személlyel, sokkal kevésbé tartják fontosnak (és értelmezésünk szerint talán realinak) a hátrányosan megkülönböztetett csoporthoz tartozó kutatók bevonását a kutatásba, és az egyenrangúságuk biztosítását. A hátrányosan megkülönböztetett személyek csoportja nem mutat a többségi társadalomhoz tartozó válaszadóképtől egységesen eltérő véleményt. Ennek elsődleges oka valószínűleg az, hogy a mintegy 40, magát ilyen csoporthoz tartozónak valló kitöltőnek nem a hátrányosan megkülönböztetett lét az elsődleges közös jellemzője. Több segítő szakember, kutató és hallgató van köztük, és ezek a szerepeik feltehetően markánsabban befolyásolják a véleményüket, mint az, hogy egy olyan csoporthoz tartoznak, amit a többségi társadalom marginalizál.

Módszertani ajánlások

Módszertanilag értelmezhető vélekedések főként az első, nyitott kérdéseket tartalmazó kérdőívre született válaszokban érhetőek tetten, azonban a 2. kérdőív utolsó kérdése is lehetőséget adott a kitöltőknek, hogy ilyen irányú véleményüket kifejtsék. A kutatás egyik célja az volt, hogy az elhangzott vélemények alapján támpontokat gyűjtsünk az inkluzív kutatások gyakorlati megvalósításához. A következő megállapításokra jutottunk az eredmények alapján, amelyek nem általánosíthatóak, viszont mindenképpen gondolat ébresztőek, és az inkluzív kutatások egy lehetséges interpretációját képviselik.

5. A különbségeket Friedman-teszttel és Wilcoxon-próbával ellenőriztük.

6. A különböző csoportokhoz tartozó személyek válaszait Mann-Whitney próba segítségével hasonlítottuk össze. Az alábbiakban csak a 95%-os szignifikanciaszint fölötti eltéréseket tárgyaljuk.

1. Az inkluzív kutatás szükségességét és egyben sikerességét is abban látta több válaszadó, hogy a hátrányos helyzetű csoporthoz tartozó emberek olyan többlettudással rendelkeznek az őket érintő témákról, amelyek mindeképpen segítik a kutatásnak a mindennapi élethez közelebbé tételét, érvényességét. Tehát az inkluzív kutatások tervezésének legfontosabb lépése, hogy a hátrányos helyzetű csoporthoz tartozó embereket ne csupán információforrásnak tekintse, hanem együttműködő partnernek, aki speciális tudással, tapasztalattal rendelkezik.

„Bármennyire okosnak tartjuk magunkat és módszertanilag megalapozottnak a kutatásunkat, a problémákat napi szinten megélt emberek tapasztalatai nélkül nem autentikus bármilyen elemzés, az abból levont következtetés” (szakember).

2. Az 1. pontból is következik, hogy nem szükségszerűen áll egy inkluzív kutatócsoport kizárólag szakemberekből. Nem szükséges, hogy minden kutató – akár érintett személy – szakember legyen! Szervezzünk módszertani felkészítést! Válaszadóink között megjelent az a vélekedés, hogy az érintett kutatóknak is szakembernek kell lennie, csupán az érintettsége nem jogosítja fel, hogy a kutatás aktív alakítója legyen, hiszen szükségesek az alapvető módszertani ismeretek.

„Fontosnak tartom, hogy a hátrányos helyzetű csoport kutatója egyben szakember legyen, aki mentálisan jól és kiegyensúlyozottan kezeli helyzetét, nem elfogult” (segítő szakember, érintett).

Ezzel kapcsolatban úgy gondoljuk, hogy nyilvánvalóan szükségesek a módszertani ismeretek, viszont erre szolgál a felkészítés.⁷ Azt nem érezzük indokoltnak, hogy kizárólag hivatásos kutatók vegyenek részt az inkluzív kutatásokban, mivel nagyon széles réteget kizárna, akik megfelelő felkészítés után be tudnak kapcsolódni egy kutatásba. Kutatásokban egyébként sem csak módszertani szakemberek dolgozhatnak, inkább az egymás kiegészítése a cél. Egy másik segítő szakember, érintett hozzászólásában is megjelenik a felkészítés fontossága, ami nem feltétlenül jelent professzionális kutatóvá válást.

„A semmit rólunk nélkülünk elv alapján én mindenképpen azt látom szükségesnek, hogy a hátrányos helyzetű csoportokról végzett kutatásokban a hátrányos helyzetű kutatók főszerepet kapjanak, megtörténjen felkészítésük a kutatás elvégzésére, és ők végezzék – lehetőség szerint – a majdani kutatást” (segítő szakember, érintett).

3. *Az érintett személyek bevonása az eredmények hatékony és széleskörű kommunikálását is szolgálja. Éljük ezzel a lehetőséggel!* A nyilvánosság, a további érintettek elérése útján a problémák gyakorlati megoldásának lehetőségét is közelebb hozza. Ezáltal a fogyatékos tudományban megjelenő mozgalmi elem is szerepet kap a kutatásokban, nem áll meg az elmélet szintjén, és az érintettek hatalommal való felruházása is megvalósulhat.

4. *Az inkluzív kutatások során hangsúlyossá kell tenni az egyenrangú, de különböző szerepeket.* Más a helyzet akkor, amikor a hátrányos helyzetű csoport tagja „hivatásos” kutató, ekkor a szerepekben sincs kérdés. Viszont, hogyha a hátrányos helyzetű csoport tagja értékes belső tapasztalatai által válik kutatóvá, ekkor az ő szerepe is más a kutatásban. Az inkluzivitásnak ennek alapján különböző fokozatai, formái lehetnek. A teljes inkluzivitás akkor lenne elérhető, ha az érintett kutató, hivatásszerűen is tudományos tevékenységet végezne. Ebben a hipotetikus esetben a kutatás teljes folyamatában a kérdések megfogalmazásától a kutatás gyakorlati kivitelezésén keresztül, a tanulmány megírásáig részt vesz a folyamatban. Kérdés, hogy ez szolgálja-e legjobban az

7. Példa erre az Universität Wien szemináriuma, melynek keretében pedagógushallgatók és intellektuális fogyatékossgal élő emberek közösen készültek fel az inkluzív kutatásokra, mind kutatómódszertani, mind gyakorlati szempontból (Koenig és Buchner, 2009).

adott csoport vagy személy érdekeit. Viszont, amikor az érintett személy hivatását tekintve nem kutató, akkor részvétele a kutatásban inkább a belső tudásából fakadóan releváns, insider szakértőként jelenik meg, és a kutatás különböző szakaszaiban szerepelhet egyfajta kontrollként, tanácsadóként. Ha nem sikerül az inkluzív kutatások esetében a *szerepeket* megfelelően definiálni, az megzavarhatja a kutatás folyamatát. A szerepzavar érintheti a nem hátrányos helyzetű kutatókat egyaránt.

„A kutatók „kiesnek” a kutatói szerepből és radikális társadalomkritikus, politikai szerepet kezdenek felvenni. Veszély lehet, ha a kutatott csoportok egyes tagjaival elhítetik, hogy ők is kutatók lehetnek, illetve társadalompolitikai akciókba sodorhatják őket, amik nem a kutatott csoportok „sajátjai”, hanem a kutatók szereptévesztéséből adódó tényezők” (szakember).

Mivel a kutatás *hatalmi* viszonyt feltételez, fontos az érintett résztvevők alárendelt szerepét kiküszöbölni.

„A legszámottevőbb nehézséget/veszélyt abban sejttem, ha a kutatás domináns ereje, a profi kutató(k) fenntartja és tovább erősíti az alá-fölrendeltségi viszonyt az érintettekkel kapcsolatban” (szakember).

5. Ügyeljünk arra az értékes, ám igen törekeny bizalmi helyzetre, amit az inkluzív kutatás teremt! Eredményeink alapján az is elmondható, hogy az inkluzív kutatásokban az érintett résztvevők és a kutatók között más a kapcsolat minősége, mint a nem inkluzív kutatásokban. Az inkluzív kutatás a kutatásban aktívan résztvevő, hátrányos helyzetű csoporthoz tartozó emberek és a többi kutató között is mélyebb, bizalmi kapcsolatot feltételez, a személyes kapcsolat, és az egymásra való odafigyelés fontossá válik – akár a kutatás lezárultát követően is.

„Meg kell találni a közös hangot, fontos a légkör, fontos a kutató személye, a személyes kapcsolatok. Akkor sikeres, ha odafigyelünk egymásra” (intellektuális fogyatékossgal élő ember, akinek már több participatív kutatással kapcsolatos tapasztalata van).

6. *Fordítsunk elegendő időt a kutatásra: adjunk időt magunknak, a kutató-teamnek egymás megismerésére, a kapcsolat ápolására.* Több válaszadó szerint több idő szükséges az inkluzív kutatásokhoz, ennek a figyelmen kívül hagyása pedig veszélyforrás lehet, ahogy a következő válaszadó is megfogalmazta.

„Hogy nem szánunk rá elegendő időt. Mind a kutatás tervezése, mind a kapcsolatfelvétel, a kutatás ideje és nagyon fontos az utánkövetés. Egy közösséget nem lehet csak úgy otthagyni, „ha megkaptuk, amit akartunk” (szakember).

7. Az időigényhez is kapcsolódó fontos további tényező az inkluzív kutatásokban, hogy kommunikációs nehézségek léphetnek fel, amelyekhez *meg kell találni a megfelelő akadálymentesítési módot.*

„Nem ismerjük eléggé az egyenlő esélyű hozzáférés, a mindenki számára hozzáférhető környezet fogalmát, konkrét technikáit. (pl. a siketek – többnyire – kétnyelvűek és valamelyik nyelvben erősebbek; ha ez nem a magyar nyelv, akkor jelnyelvi tolmácsra mindenképpen szükség van a kommunikációhoz)” (szakember).

Kutatói önreflexió

A kutatás során számos helyzet indokolta a folyamatos önbírálatot, vívódást és kiütkeresést a kutatók részéről. Az alábbiakban azokat a témákat járjuk körül, melyek leginkább fontossá váltak számunkra a folyamat során, de

ahogyan tanulmányunknak is, önreflexiónknak célja az érintett kérdésekről való széleskörű, közös gondolkodás és kommunikáció kezdeményezése.

Tudatos döntés eredménye az, hogy *a kutatás a hátrányos helyzetű csoportokat összefoglalóan vizsgálja*, anélkül, hogy ezen belül különböző kategóriákat képezne és nevezze meg. Ezt a megközelítést több kritika érte, melyek alapvetően két szempont mentén csoportosíthatók. Egyfelől felmerült, hogy milyen okból kerül kiemelésre egy kutatócsoportból bármilyen jegy mentén a hátrányos helyzetű kutató, ha az inkluzív kutatásnak az a hangsúlyos célja, hogy pontosan ezt a megkülönböztetett pozíciót felszámolja. Az álláspont képviselői szerint mindenkire ugyanazok a kutatói normák és elvárások vonatkoznak, *„éppen annyira kell vele alázattal és demokratikus módon viselkedni, mint bárki mással – egyszerűen mindegy, hogy ő érintett, kutatóként, kutatói szerepben...” (kutató).*

A másik, ezzel ellentétes álláspont szerint fontos lett volna a konkrét csoportok megnevezése, hiszen nem ugyanazokkal a hátrányokkal és nehézségekkel néznek szembe például fogyatékossgal élő emberek és a cigány származású személyek. Előzetesen mindkét nézőpont előnyei és hátrányai elemzésre kerültek. A döntés, mely egyfajta köztes megoldásként értelmezhető, a kutatás elméleti pozíciójára alapozott, melyet a fogyatékossgtudomány emberképe határoz meg. Ez természetesen nem vitatja, hogy minden ember egyformán értékes, sőt, a fogyatékossgot olyan értéknek tekinti, amely gazdagítja közös világunkat. Alapelv, hogy a személyt, és ne a fogyatékossgot (vagy nemet, bőrszínt, szexuális orientációt, stb.) helyezzük előtérbe, azonban maguk az érintettek is felhívják a figyelmet arra, hogy ez a szemlélet egyoldalúvá válhat. Az embert és a „megkülönböztető” tulajdonságot is figyelembe kell vennünk, hogy az adekvát támogatást biztosíthassuk, és tiszteletben tartsuk a tulajdonság identitásformáló szerepét is.

A választást másfelől indokolja, hogy a különböző hátrányos helyzetű csoportok olyan életfeltételek között élnek, melyek meghatározott aspektusokat fednek fel, amelyek rejtve maradtak volna, „ha megelégedtünk volna a »normális« perspektívával, és ha egy tökéletes testiségből indultunk volna ki, egy kérdések nélkül érvényes világban” (Waldschmidt, 2012. 14.). A fogyatékossg példáján keresztül Waldschmidt nem speciális élethelyzetnek tekinti a hátrányos megkülönböztetést, hanem egyfajta *„gyűjtőlencsének” (Brennglas)*, amely összegyűjti és napvilágra hozza azokat a kérdéseket, amelyek más esetben nem jelentenek akadályt. Ahhoz tehát, hogy az érintettek számára releváns szempontokat fel lehessen tárni, a valóságot értelemszerűen leegyszerűsítő kategóriákat meg kell nevezni. Kutatásunk során magunk is sok tapasztalattal gazdagodtunk, segítette mindezt a tervezéstől az eredmények értékeléséig tartó reflexiós tevékenység. Számos kérdés merül fel, melyek a vizsgálódás tervezését, valamint a kutatási folyamatot magát is döntően befolyásolták.

A *módszerválasztás* során olyan lehetőséget kerestünk, melynek segítségével széles körben jutunk információhoz, és egyben a kutatás témája, kérdésfelvetéseink szabadon, a szakmai és közösségi hálózatokon keresztül áramolhatnak. A kérdések megosztásában végül sokan részt vettek, ahogyan azt korábban elemeztük is. Ebből fakadóan azonban mind a szakértői csoport, mind a második szakasz kitöltői között többségben vannak a fogyatékossgtudomány, fogyatékossg-ügy területéről érkező szakértők és érintettek, hiszen a kutatók maguk is főként ezen a terepen tevékenyek. Kérdés volt számunkra, hogy a jelen kutatást tekinthetjük-e inkluzív kutatásnak. Érintett személy közvetlenül nem került ugyan bevonásra, mégis számos ponton kaptunk segítséget, válaszokat, inputokat. Ezért is tekintünk úgy a kutatások inkluzivitására, mint egy spektrumra.

Szintén az inkluzív kutatásokról általában gondolkodva tettük fel magunknak a kérdést: *kié a tudás, kinek a „tulajdona” a kutatás maga?* Úgy gondoljuk, a vizsgálódások során megszerzett tapasztalat és tudás közös: a kutatásban részt vevő minden egyén sajátja, és az így kialakult kisközösség közös értéke is egyben. Éppen ezért nagyon fontos, hogy az eredmények publikációja, terjesztése során is egyenlő hozzáférést biztosítsunk minden ku-

tatónak. Érzékeny terület a „*meaningful participation*”: jelentőséggel bíró részvételt az adott személyek saját közegükben, kapcsolataikban, a számukra komfortos helyzetekben élhetik meg (Carey, 2009), ahogyan tesszük ezt mindannyian, tekintet nélkül nemre, korra, hovatartozásra vagy egyéb jellemzőinkre.

Konklúziók

Tapasztalataink és információink elsősorban a fogyatékoságtudomány területéről származnak, de érvényességük nem korlátozódik erre a témára feltétlenül. Úgy látjuk, hogy ez a terület magában hordozza a legtöbb, az inkluzív kutatással kapcsolatos fenntartást, vélt akadályt, de az itt megjelenő lehetőségek várhatóan minden más területen is lehetőséget jelentenek.

Az inkluzív kutatás módszertana és szemlélete szervesen következik a nem inkluzív gyakorlatból és a 20. század emberjogi mozgalmából. Tetten érhető volt ez abban, hogy válaszadóink közül a kutatók érezték legkevésbé veszélynek azt, hogy a kutatás öncélúvá válik, kizárólag a többségi kutató személyes történetévé. Megjelenik ez a szemlélet akkor is, amikor kevésbé strukturált módon gyűjtünk adatokat a területről: a megkérdezett szakemberek nagyon könnyen azonosulnak ezzel a kutatási kultúrával.

Kevésbé jellemző a kitöltők gondolkodására az akcionizmus. Miközben a kutatásba bevont és vizsgált, marginalizálódott csoport megerősödésének lehetőségét is a Likert-skála alacsonyabb szakaszain értékelik a kitöltők, mint más állításokat, még ennél is alacsonyabb értékeléseket kapnak azok az állítások, amelyek a többségi társadalom tanulásáról, attitűdjeinek változásáról szólnak. Összefüggésben lehet ez azzal az attitűddel, amely egyes válaszadóink véleményében is megjelenik: hogy sokan az akcionizmusnak a kutatásban való megjelenését kimondottan károsnak tartják. Ezeknek a nézeteknek a finomodása valószínűleg része lesz az inkluzív kutatások hazai elterjedésének.

Számos vívódás, kérdés kapcsolódik az inkluzív kutatásokhoz, mind a kutatók, az érintettek, és a társadalom részéről. Tanulmányunkban ezekre a dilemmákra is igyekeztünk rávilágítani: hiszünk benne, hogy a közös gondolkodás is hozzájárul válaszok, válaszlehetőségek megtalálásához, és persze újabb kérések felvetéséhez.

Reményeink szerint az elméleti keret és a kutatásunk ismertetésével közelebb vittük az olvasókat az inkluzív kutatás gyakorlati alkalmazásában releváns kérdésekhez, elősegítve annak szélesebb körű alkalmazását. Az inkluzív kutatás számos nehézséget, kockázatot rejt, ám megfelelő alkalmazásával közelebb kerülhetnünk egy módszertanilag érvényesebb és életszerűbb kutatáshoz.

Szakirodalom

1. Babbie, E. (2001): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
2. Barnes, C. (2009): Egy évtized változásai: reflexiók az „emancipatív” fogyatékoságtudományra. *Fogyatékoság és társadalom*. 1. 12–23.
3. Bodorkós Barbara (2010): *Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a részvételi akciókutatás lehetőségei*. PhD értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő.
4. Carey, A. C. (2009): *On the margins of citizenship. Intellectual Disability and Civil Rights in Twentieth-Century America*. Temple University Press, Philadelphia.
5. Chambers, R. (1986): Normal professionalism, new paradigms and developments. *Institute of Development Studies Discussion Paper*. University of Sussex. 227.

6. Chapman, R. and McNulty, N. (2004): Building Bridges? The role of research support in self-advocacy. *British Journal of Learning Disabilities*. 2. 77-85.
7. Charlton, J. (2000). *Nothing about Us without Us: Disability, Oppression and Empowerment*. University of California Press, Berkeley.
8. Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. (2005, ed.): *The Sage handbook of Qualitative Research*. Sage Publications. Third edition.
9. French, S. and Swain, J. (2004): Changing disability research: Participating and emancipatory research with disabled people. *Physiotherapy*. 1. 26-32.
10. Gordon, Th. J. (1994): The Delphi Method. URL: [http://www.gerenciamento.ufba.br/Downloads/delphi%20\(1\).pdf](http://www.gerenciamento.ufba.br/Downloads/delphi%20(1).pdf) Utolsó letöltés: 2014. szeptember 26.
11. Harper, K. (2009): *Across the Bridge: Using PhotoVoice to Study Environment and Health in a Romani Community*. Anthropology Department Faculty Publication Series. University of Massachusetts – Amherst, The Sajó River Association for Environment and Community Development, Hungary. URL: http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=anthro_faculty_pubs Utolsó letöltés: 2014. szeptember 26.
12. Heiszter Katalin (2010): *Participatív kutatás Williams szindrómás fiatalok fókuszcsoportjában*. Szakdolgozat. ELTE- BGGYK, Budapest.
13. Informed Consent for Persons with Intellectual Disabilities (é.n.): http://www.nytransition.org/data/Informed_Consent_for_Persons_with_Intellectual_Disabilities.pdf Utolsó letöltés: 2014. február 26.
14. Koenig, O. und Buchner, T. (2009): *Inklusion in Forschung und Lehre am Beispiel des Seminars „Partizipative Forschungsmethoden mit Menschen mit Lernschwierigkeiten“ an der Universität Wien*. URL: http://www.academia.edu/920292/Inklusive_Forschung_mit_Menschen_mit_Lernschwierigkeiten_am_Beispiel_eines_inklusiven_Seminars_an_der_Universitat_Wien Utolsó letöltés: 2014. szeptember 26.
15. McCarthy, M. (1998): Interviewing People with Learning Disabilities about Sensitive Topics: A Discussion of Ethical Issues. *British Journal of Learning Disabilities*. 4. 140–145.
16. McIntyre, A. (2008): *Participatory action research*. Qualitative research method. SAGE publications.
17. Marton Klára és Könczei György (2009): Új kutatási irányzatok a fogyatékoságtudományban. *Fogyatékoság és társadalom*. 1. 5–12.
18. Nagy Zita Éva, Könczei György és Hernádi Ilona (2009): A fogyatékoságtudomány útjai kettős történeti keretben, avagy első, kísérleti metszet a fogyatékoságtudományról. *Fogyatékoság és társadalom*. 1. 93–107.
19. Nind, M. (2008): *Conducting qualitative research with people with learning, communication and other disabilities: Methodological challenges*. Project Report. National Centre for Research Methods.

- URL: <http://eprints.ncrm.ac.uk/491/1/MethodsReviewPaperNCRM-012.pdf> Utolsó letöltés: 2014. szeptember 26.
20. Nováky Erzsébet (2011): A participatív módszerek az interaktív jövőkutatásban. *Jövőelméletek*. Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatási Tanszék. 18. URL: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/370/1/jovoelmeletek18.pdf> Utolsó letöltés: 2014. szeptember 26.
 21. Stitt-Gohdes, W. L and Crews, T. B. (2004): The Delphi technique: A research strategy for career and technical education. *Journal of Career and Technical Education*. 2. 55–67.
 22. Stalker, K. (1998): Some Ethical and Methodological Issues in Research with People with Learning Difficulties. *Disability & Society*. 1. 5–20.
 23. Swain, J., Heyman, B. and Gillman, M. (1998): Public Research, Private Concerns: Ethical issues in the use of open-ended interviews with people who have learning difficulties. *Disability & Society*. 1. 21–36.
 24. Theunissen, G. (2012): *Lebensweltbezogene Behindertenarbeit und Sozialraumorientierung. Eine Einführung in die Praxis*. Lambertus, Freiburg.
 25. Vámos Ágnes és Lénárd Sándor (2012, szerk.): *Képzési program és szervezet a magyar felsőoktatás bolognai folyamatában – a BaBe-projekt*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
 26. Vámos Ágnes (2012): Az akciókutatás és a tudományról való gondolkodás. In: Vámos Ágnes és Lénárd Sándor (2012, szerk.): *Képzési program és szervezet a magyar felsőoktatás bolognai folyamatában – a BaBe-projekt*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 299–324.
 27. Vámos Ágnes (2013): A gyakorlat kutatása a neveléstudományban – az akciókutatás. *Neveléstudomány*. 2. 23–42. URL: http://nevelestudomany.elte.hu/downloads/2013/nevelestudomany_2013_2_23-42.pdf Utolsó letöltés: 2014. szeptember 26.
 28. Waldschmidt, A. (2012): *Selbstbestimmung als Konstruktion. Alltagstheorien behinderter Frauen und Männer*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Auflage. 2.
 29. Walmsley, J. (2004): Inclusive Research in Learning Disability: the (non disabled) researcher's role. *British Journal of Learning Disabilities*. 2. 65–71.
 30. Walmsley, J. and Johnson, K. (2003): *Inclusive research with people with learning difficulties*. Jessica Kingsley, London.